

РОЗДІЛ VI. ПЕДАГОГІЧНІ Й МЕТОДИЧНІ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЕВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

УДК 371.315. 6:51

Ю. С. Гребеник

Сумський медичний коледж

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ЯК ФІЛОСОФСЬКА ТА ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

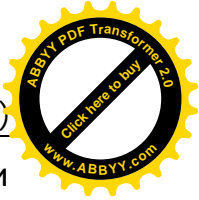
У статті досліджено філософські, психологічні і педагогічні підходи до визначення сутності комунікативної культури особистості. Обґрунтовано важливість формування комунікативної культури як складної інтегративної якості, що дає людині можливість продуктивно будувати соціальні та міжособистісні відносини, сприймати й оцінювати соціум.

Ключові слова: спілкування, комунікація, культура, комунікативна культура особистості.

Постановка проблеми. Спілкування людей є феноменом, що значною мірою визначає та відображає рівень розвитку певного суспільства. Від сформованості вмінь і навичок міжособистісної взаємодії залежить спроможність людей обмінюватися інформацією, знаходити шляхи порозуміння та вирішення важливих життєвих, пізнавальних, наукових питань.

Дедалі гостріше постають комунікативні проблеми в сучасному світі високих технологій та інформаційних систем, адже численні представники молодого покоління дедалі частіше віддають перевагу не «живому» людському спілкуванню, а віртуальній взаємодії з комп'ютерним співрозмовником. У цьому процесі молодь втрачає можливість набувати життєво необхідний досвід слухати, чути й розуміти іншого, уважно і толерантно ставитися до співрозмовника.

Усе це засвідчує важливість педагогічного осмислення проблеми комунікативного розвитку учнівської молоді, особливо студентів медичних закладів освіти. На наш погляд, саме майбутні медичні працівники за родом своєї професійної діяльності мають бути носіями цілого комплексу комунікативних якостей, серед яких гуманістична спрямованість, чуйність, тактовність, толерантність, розвинені емпатійні та перцептивні здібності. Увесь цей комплекс можна визначити як комунікативну культуру – найбільш складну й узагальнену категорію у галузі міжособистісної комунікації та водночас обов'язкову складову професійної компетенції медичного працівника.

Актуальність звернення до феномену комунікативної культури особистості підтверджується й загальнопедагогічними тенденціями до формування людини культури в сучасному освітньому просторі (І. Бех, В. Кремень, О. Савченко та ін.).

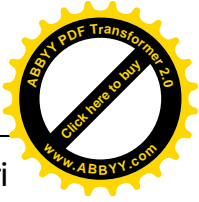
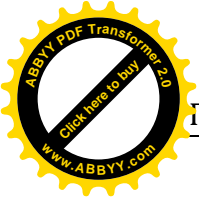
Аналіз актуальних досліджень. Як складне та різнопланове явище, феномен комунікативної культури привертає увагу представників різних галузей наукового знання.

Філософські аспекти людського спілкування розглядали І. Беккер, Р. Бенедикт, Ф. Вольтер, Г. Гегель, І. Кант, Т. Карвер, А. Келлер, К. Янг. Психологічні основи міжособистісної взаємодії розкриті у наукових працях Б. Ананьєва, Л. Виготського, Г. Балла, О. Бодальова, О. Бондаренка, О. Леонтьєва, Л. Петровської, С. Рубінштейна. Педагогічні підходи до формування та розвитку комунікативних якостей особистості висвітлені у дослідженнях І. Іванова, Я. Коменського, Дж. Локка, А. Макаренка, М. Монтеня, Р. Оуена, Й. Пестолоцці, Ф. Рабле, Ж.-Ж. Руссо, В. Сухомлинського, С. Шацького.

Розмаїтістю означено й наукове вивчення феномену культури, побутування якого поширюється на різні наукові галузі, серед яких не лише власне культурологія (П. Гуревич, К. Клакхон, А. Кребер, С. Кримський, М. Мамардашвілі, А. Моль, М. Чавчавадзе) і філософія (М. Бердяєв, С. Булгаков, Ю. Давидов, В. Давидович, Ю. Жданов, О. Загороднюк, І. Ільїн, М. Каган, О. Лосєв), а й історія, археологія, географія, філологія, мистецтвознавство, етика, естетика, семіотика, синергетика тощо.

Психологічні та педагогічні науки фокусуються на категорії особистісної культури. Так, у психологічних дослідженнях культура особистості визначається як засіб контролю та саморегулювання поведінки, а в педагогічних дослідженнях – засвоєння особистістю норм, цінностей, моделей поведінки, прийнятих у соціумі.

Категорія комунікативної культури особистості стала предметом філософських, психологічних і педагогічних досліджень. Проблему філософсько-методологічного підходу до розуміння комунікативної культури особистості розглядали І. Беккер, Р. Бенедикт, Ф. Вольтер, Г. Гегель, І. Кант, Т. Карвер, А. Келлер, Р. Лінтон, У. Саммер, П. Сорокін, Е. Тейлор, І. Томас, К. Янг. Вона дістала подальшого розвитку у дослідженнях І. Агієнка, П. Гуревича, Н. Злобіна, Л. Когана, Е. Маркаряна, В. Межуєва, Т. Ойзермана, Г. Смірнова, Л. Сохань, А. Уледова та ін.

Психологічні аспекти комунікативної культури особистості досліджували В. Аллахвердов, Ш. Амонашвілі, А. Арнольдів, Н. Беляк, М. Іванов, Б. Ломов, О. Мотков, В. Семикін, а педагогічні основи її формування – М. Букач, О. Губко, О. Киричук, О. Рудницька, М. Савчин, В. Сухомлинський.

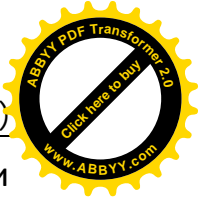
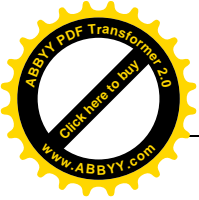
Водночас змушені констатувати недостатню розробленість дидактичних аспектів формування комунікативної культури майбутніх медичних працівників. Це зумовило загальне спрямування нашого дослідження, першим етапом якого є теоретичне вивчення категорії комунікативної культури особистості.

Мета статті – дослідити сутність комунікативної культури особистості як філософської та психолого-педагогічної категорії.

Виклад основного матеріалу. Докорінні зміни в усіх сферах буття сучасного українського суспільства зумовили трансформацію життєвих орієнтацій його членів, посилили потребу в соціально важливих комунікативних якостях і вміннях особистості, які сприяли б підвищенню рівня моральності та гармонізації поведінки в міжособистісній взаємодії. У зв'язку з цим набуває особливої актуальності потреба у вивченні комунікативної культури особистості.

Термін «комунікативна культура особистості» ввійшов у науковий обіг наприкінці минулого століття, і його дефініція залишається ще надто дискусійною. Крім того, в наукових працях зазвичай аналізуються окремі види комунікативної культури особистості. Найбільш докладно охарактеризована культура педагогічного спілкування, яка передбачає володіння педагогом системою професійно важливих комунікативних якостей і вмінь. Комунікативна культура педагога є джерелом формування комунікативної культури особистості.

Спочатку поняття комунікативної культури розглядалося суто в науково-педагогічному значенні – як вихованість особистості, тобто малася на увазі нормативність її поведінки, детермінована пізнавальним і моральним досвідом. У подальшому, в останнє десятиріччя минулого сторіччя, діапазон тлумачень поняття комунікативної культури коливався від її розуміння як здатності людини до спілкування до ототожнення з комунікативною компетенцією. Останню природно віднести до інструментальних засобів суб'єкта спілкування, оскільки вона є сукупністю його знань, умінь і навичок.

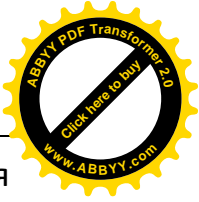
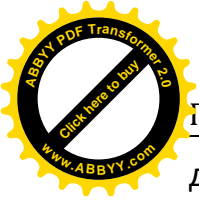

Розглядаючи філософські основи комунікативної культури особистості, охарактеризуємо насамперед сутність поняття «культура». Наведені в сучасних наукових працях дані засвідчують, що «культура» є однією з найбільш різноманітно трактованих категорій сучасного наукового глосарія, зміст якої поступово конкретизується й уточнюється. Зазначається, що, за підрахунками американських культурологів А. Кребера та К. Клакхона, з 1871 по 1919 роки було дано 7 визначень культури, а з 1920 по 1950 роки – уже 150; у виданому у 1973 році дослідженні «Соціодинаміка культури» А. Моль засвідчив існування понад 250 визначень культури, а на початку XXI століття їх кількість, за даними О. Хижної, перевищила тисячну межу [4, 78].

У найбільш загальному розумінні культура визначається як створена людиною форма буття, «соціально-прогресивна творча діяльність людства у всіх сферах буття та свідомості», що включає природні якості індивідуальності, матеріальні, духовні та художні цінності, спілкування як потребу людей одне в одному тощо [3, 225]. У більш вузьких і конкретних значеннях культура трактується як:

- «оброблене» середовище існування людей, організоване засобами специфічної людської діяльності й сповнене її результатами;
- світ «оброблених» особистостей, чия свідомість і поведінка регулюються переважно соціальними інтересами та потребами, загальноприйнятими нормами та правилами;
- світ «упорядкованих» колективів, які поєднані спільними екзистенціальними орієнтаціями, соціальними проблемами та досвідом сумісної життєдіяльності;
- світ особливих нормативних порядків й образів свідомості, акумульованих соціальним досвідом;
- світ символічних позначень явищ і понять, сконструйований людьми з метою фіксації й трансляції соціально значущої інформації, знань, уявлень, досвіду, ідей тощо;
- світ творчих новацій – способів і результатів пізнання, інтелектуальних й образних рефлексій буття, його перетворення [7, 203–204].

Нами з'ясовано, що у філософських дослідженнях (Ф. Вольтер, Г. Гегель, П. Гуревич, І. Кант, Л. Коган, В. Межуєв, П. Сорокін, Е. Тейлор, К. Янг та ін.) розкривається сутність культури як особливого суспільного феномену, що виявляється у соціально-активній позиції людини та дозволяє їй не лише

дотримуватися прийнятих у цьому товаристві норм і цінностей, адаптуватися до них, але й виходити за межі цієї системи, виробляти нові норми і цінності, які відповідають зміненим умовам й обставинам.

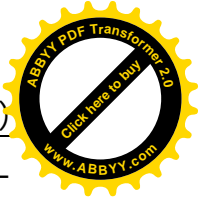
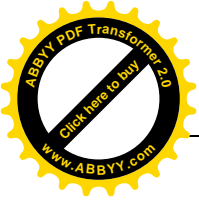
Не обминули проблему людського об'єднання, міжіндивідуальних зв'язків і філософи-постмодерністи. Їх намагання інтерпретувати спілкування та взаємодію (солідарність) за допомогою процедур «деконструкції» усталених теорій і понять, пошуку нових форм «нелінгвістичного» розуміння і поведінки рефлексують ту ситуацію мультикультурності і «принципової невизначеності», яка характерна для свідомості і соціального життя цивілізації кінця ХХ століття [5, 9].

Аналіз філософської літератури дозволив визначити, що комунікація та культура – це нові можливості для людських сил, кооперації та закріплення їх в особливих структурах підприємства, економіки, техніки, права, науки та освіти. Культура – особливий універсам буття, вона особливим чином визначає свідому активність людей, регулюючи її цільове направлення та характер організації.

Комунікативна культура може бути формою діяльності людей: виражати саму сутність культури та інтегрувати всі інші її характеристики. Вона є характерною особливістю людини, пов'язаною з можливістю перетворення світу, під час якого формується штучний світ речей, символів, а також зв'язків та відносин між людьми. При цьому комунікативна культура володіє загальними ознаками культури, відображаючи специфічний характер комунікації.

Історичний характер виявлення комунікативної культури визначається в тому, що способи та форми спілкування формувалися протягом історичного розвитку, закріплені у звичаях і традиціях. Ціннісний характер визначається в тому, що базовою у комунікативній культурі особистості є гуманістична цінність. Якісна оцінка комунікативної культури особистості визначає ступінь значущості для суб'єкта комунікації цінностей комунікативної культури.

У філософських концепціях М. Дюфрена і Дж. Міда комунікативна культура виступає як засіб передачі форм культури та суспільного досвіду людства за допомогою діалогічного контакту. Спілкування, на думку К. Ясперса, як екзистенційна комунікація, є процесом самореалізації особистості. Я. Фейєрбах стверджує, що людська сутність виявляється лише у діалозі, спілкуванні [6, 12].

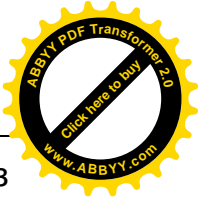
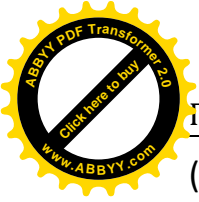
Отже, комунікативна культура особистості як філософська категорія – визначальна ознака соціальності як на рівні соціуму, так і на рівні окремого індивіда. Сама культура при цьому розглядається як динамічна і цілісна система функціонування соціальної інформації, з чого випливає розуміння комунікації як специфічно культурної форми духовного існування суспільства.

Зазначимо, що в галузі психологічних досліджень спроби визначення змістової специфіки комунікативної культури особистості робилися неодноразово. Результати досліджень учених-психологів (К. Абульханова-Славська, Г. Балл, О. Бодальов, О. Бондаренко, О. Леонтєв, Л. Петровська) дозволяють нам дослідити процес комунікації, її зовнішній і внутрішній зміст, гуманістично-етичну сутність.

Спілкування, як комунікативна діяльність, детермінована системою мотивів, домінуючим серед яких є комунікативний, із самого початку стає рушійною силою психічного розвитку дитини. У результаті діяльності, спілкування складається система «внутрішніх» умов, якими за С. Рубінштейном виступає особистість з її багаторівневою структурою, складною системою потреб, інтересів, схильностей, настановлень, емоцій, цілей, тобто мотивів. Особистісна мотивація, особистісно-сміслові утворення втілюються і проявляються у певних комунікативних якостях і вміннях, у ставленні до інших людей, подій та дій.

На цьому підґрунті відбуваються якісні зміни у розвитку особистості. Так, спостерігається становлення такого новоутворення, як комунікативна культура: здійснюється «привласнення» комунікативного досвіду людства – комунікативних знань, що мають об'єктивно-суспільну практичну співвіднесеність; розвивається комунікативна мотивація. Одну із вирішальних ролей у розвитку людини відіграє поведінка і культура спілкування та життєтворчості членів сім'ї, в якій вона народжується і виховується. Первинною здатністю дитини є здатність до наслідування, пристосування й імітації, тому особливо важливо для дорослих членів сім'ї завжди пам'ятати про те, що подальша життєдіяльність й особистісне самостворення дитини в основі своїй залежить від того, які поведінкові реакції та моральний клімат вона спостерігає в найближчому своєму оточенні у ранньому дитинстві [1, 266].

У психологічній науці комунікативна культура окреслюється як важливий компонент загальної культури, соціального розвитку особистості. Так, учені розглядають соціальну сутність спілкування

(Г. Андреева, А. Брудний, В. Ковальов, О. Леонт'єв та ін.), його зв'язок з пізнавальними, мисленнєвими процесами (Л. Виготський, В. Лекторський, Б. Ломов, Г. Щедровицький та ін.), засоби спілкування (О. Бодальов, В. Звєгінцев, Б. Ломов, В. М'ясищев, В. Семиченко, Ю. Шерковін, Т. Яценко та ін.), його генезис (М. Лісіна, Б. Поршнев, П. Протасевич та ін.), педагогічний аспект (І. Бех, Л. Божович, Я. Коломінський, О. Корніяка, О. Леонт'єв, А. Мудрик та ін.) [6, 12].

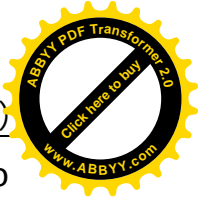
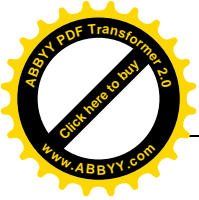
Зазначено, що комунікативні властивості є інтегральними характеристиками особистості, за допомогою них здійснюється взаємозв'язок особистості із соціумом, сприйняття та відображення нею соціальних відносин, забезпечуються контакти між людьми [6, 13].

В основі комунікативної культури окремої людини лежить її здатність орієнтуватися не на зовнішні, а на внутрішні норми, які, у свою чергу, індивід відпрацьовує у процесі засвоєння заданих ззовні соціальних і культурних норм. Зважаючи на вищевикреслене, можна стверджувати, що процес виховання комунікативної культури особистості передбачає засвоєння людиною певної системи знань, цінностей, норм, моделей поведінки, прийнятих у соціумі, оволодіння якими сприяє взаєморозумінню та забезпечує адекватну адаптацію і самореалізацію особистості в суспільстві.

Вивчення окресленої проблеми в педагогічній науці дає змогу констатувати, що вченими досліджувалися тільки окремі складові комунікативної культури особистості. Просвітителі епохи Відродження (Я. Коменський, Дж. Локк, М. Монтень, Р. Оуен, Й. Пестолоцці, Ф. Рабле, Ж.-Ж. Руссо) надавали великого значення культурі спілкування особистості, зовнішньому вияву думок і почуттів людини, її вмінню налагоджувати взаємовідносини з іншими [2].

Важливий внесок у розробку проблеми комунікативної культури особистості зробили С. Шацький, А. Макаренко, В. Сухомлинський, І. Іванов.

А. Макаренко довів, що значущість кожного окремого індивіда у структурі цілісної людської спільності визначається тим, наскільки він здатний плідно долучатися до суспільного життя та як він підготовлений соціумом до цього процесу. Формування комунікативної культури педагог убачав у досконалому володінні педагогічною технікою, наприклад у вмінні висловлювати одну і ту саму педагогічну вимогу кількома інтонаціями відповідно до ситуації.

На думку В. Сухомлинського, спілкування з іншими людьми, його вплив на думки і волю вихованців, їх погляди, бачення людського світу визначає, якою стане людина в майбутньому. Системний підхід до формування особистості школяра через спілкування був реалізований педагогом у три етапи. Під час першого етапу формувалася системна оцінка особистості, на базі якої створювалися організаційні принципи взаємодії вчителя з конкретним учнем (другий етап), під час третього етапу створювалася техніка обміну думками, почуттями [6, 14].

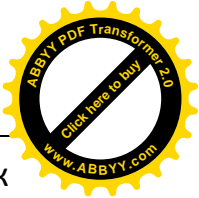
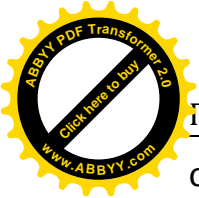
На нашу думку, комунікативна культура особистості як педагогічна категорія найповніше зосереджена в соціальній педагогіці. Дослідження та аналіз її джерел дозволяє правильно об'єднати поняття, які формують цю дефініцію. Відомо, що комунікація – це процес створення, зберігання, розповсюдження, розподілу та сприйняття інформації, тобто механізм формування світу знань. Водночас завдяки комунікації відбувається передавання цінностей культури, зокрема духовної. Комунікація має чіткий зв'язок з культурою. Комунікація перетворюється на специфічну культурну форму духовного існування людей.

Оскільки соціальна педагогіка виробляє механізм трансляції та розвитку соціальних і культурних цінностей, зокрема через комунікацію, можна зазначити, що комунікативна культура особистості формується в результаті впливу соціальної педагогіки, яка визначає соціально-виховний вплив на особистість.

По-перше, соціальна педагогіка покликана гармонізувати соціальне та індивідуальне буття людини, отже, вдосконалити відносини «людина–соціум». По-друге, комунікація – стрижень процесу соціалізації особистості. По-третє, одним із завдань соціальної педагогіки є включення людини в соціум за допомогою комунікативної культури [2].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Як засвідчив аналіз сучасних психологічних досліджень, комунікативна культура особистості є сукупністю соціальних норм і цінностей, якими індивід керується у процесі своєї діяльності, реалізуючи свої потреби й інтереси у взаємодії із соціальним оточенням. У філософському значенні комунікативна культура особистості визначається як система знань, норм, цінностей та зразків поведінки, прийнятих у суспільстві, і вмінь органічно, природно та невимушено реалізовувати їх у діловому та емоційному спілкуванні. Ретроспективний аналіз поняття комунікативної культури

особистості в педагогічній науці дозволяє охарактеризувати його як засвоєння особистістю норм, цінностей, моделей поведінки, прийнятих у соціумі, розвиток у неї комунікативних умінь, що зумовлюють її здатність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії, адаптації у соціумі.

Зроблені висновки дозволяють нам у наступних дослідженнях розглядати структуру та особливості комунікативної культури студентів медичних коледжів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богданова Н. Основні фактори формування культури життєтворчості особистості: Психологія особистості / Н. Богданова // Освіта регіону політологія, психологія комунікації. – 2011. – № 2. – С. 266.
2. Коммуникативная культура индивида: социально-философский анализ [Електронний ресурс] – Режим доступа : <http://www.nauka-shop.com/mod/shop/productID/42249/>.
3. Культура // Философский словарь / [под ред. И. Т. Фролова]. – 5-е изд. – М. : Политиздат, 1987. – С. 225.
4. Лобова О. В. Формування основ музичної культури молодших школярів: теорія та практика : [монографія] / О. Лобова. – Суми : ВВП «Мрія» ТОВ, 2010. – 516 с.
5. Сарновська С. О. Сучасна соціальна комунікативна культура: філософсько-методологічний аналіз : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. філос. наук / С. О. Сарновська. – К., 2000. – 18 с.
6. Тернопільська В. І. Система виховання соціально-комунікативної культури учнів загальноосвітньої школи у позаурочній діяльності : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. психолог. наук / В. І. Тернопільська. – К., 2009 – 44 с.
7. Флиер А. Я. Культура / А. Я. Флиер // Культурология. XX век : Слов. – СПб. : Университетская книга, 1997. – С. 203–209.

РЕЗЮМЕ

Ю. С. Гребеник. Коммуникативная культура личности как философская и психолого-педагогическая категория.

В статье исследованы философские, психологические и педагогические подходы к определению сущности коммуникативной культуры личности. Обосновано важность формирования коммуникативной культуры как сложного интегративного качества, которое даёт возможность личности продуктивно формировать социальные и межличностные отношения, воспринимать и оценивать социум.

Ключевые слова: общение, коммуникация, культура, коммуникативная культура личности.

SUMMARY

Y. Hrebenyk. Communicative culture of person as philosophical, psychological and pedagogical category.

The article is devoted to investigation of philosophical, psychological and pedagogical approaches to definition of the essence of communicative culture of a person. It is based on formation of communicative culture of a person as complex integrative property that gives the opportunity to form social and interpersonal relations productively, perceive and evaluate community.

Key words: intercourse, communication, culture, communicative culture of person.